

PLATFORMELE DE SOCIAL MEDIA ȘI PROVOCĂRILE LA ADRESA DEMOCRAȚIEI, A STATULUI DE DREPT ȘI A DREPTURILOR FUNDAMENTALE – BEATRIZ BOTERO ARCILA, RACHEL DRIFFIN(UNIUNEA EUROPEANĂ, 2023)

ANDREEA MOROIANU*

Abstract:

The study on social media platforms and challenges to democracy, the rule of law and fundamental rights addresses a number of issues relevant in the current context, namely hate speech, disinformation and media pluralism. These play a key role in the functioning of democracy, as they affect the participation of rights holders in decision-making. Individuals who are marginalised, disinformed and who do not have access to relevant sources of information will not be able to truly engage in society, and their fundamental rights as well as democracy and the rule of law will suffer. The study refers to a wide range of studies, research and legislation in the field and makes a number of recommendations to combat hate speech, disinformation and lack of media pluralism. As the study was carried out at the request of the Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs of the European Parliament, it takes into account the existing legislative framework at EU level.

Keywords: social media platforms, human rights, rule of law, democracy, fundamental rights, EU legislation, Digital Services Act, hate speech, disinformation

Résumé :

L'étude concernant les plateformes de réseaux sociaux et les défis pour la démocratie, l'État de droit et les droits fondamentaux aborde plusieurs aspects pertinents dans le contexte actuel, notamment l'incitation à la haine, la désinformation et le pluralisme des médias. Ils jouent un rôle essentiel dans le fonctionnement de la démocratie, car ils ont un impact sur la participation des détenteurs de droits dans le processus décisionnel. Les personnes marginalisées, désinformées et sans accès à des sources d'informations pertinentes ne pourront pas réellement s'impliquer dans la société, et leurs droits fondamentaux, ainsi que la démocratie et l'État de droit, en souffriront. Le document fait référence à une variété d'études, de recherches et des règlements dans ce domaine, en prévoyant également une série de recommandations pour lutter contre l'incitation à la haine, la désinformation et le manque de pluralisme dans les médias. Étant donné que l'étude a été réalisée à la demande du Département des politiques pour les droits des citoyens et des affaires constitutionnelles du Parlement européen, elle prend en compte le cadre législatif existant au niveau de l'Union européenne.

Mots-clés : plateformes de réseaux sociaux, droits de l'homme, État de droit, démocratie, droits fondamentaux, législation de l'UE, règlement sur les services numériques, incitation à la haine, désinformation.

* E-mail: andreea.moroianu@irido.ro

În luna aprilie a fost lansat studiul *Platformele de social media și provocările la adresa democrației, a statului de drept și a drepturilor fundamentale*, realizat la solicitarea Departamentului pentru politici pentru drepturile cetățenilor și afaceri constituționale al Parlamentului European¹. Documentul are rolul de a examina riscurile pe care canalele actuale de social media le au asupra democrației, statului de drept și drepturilor fundamentale, prezentând aspecte ce țin de cadrul juridic existent la nivelul Uniunii Europene și analizând o serie de aspecte esențiale, respectiv: discursul instigator la ură, dezinformarea și pluralismul mass-media. De asemenea, studiul prezintă și o serie de recomandări pentru a reduce și a combate riscurile existente, dar și pe cele care pot apărea în timp.

În ceea ce privește cadrul legal sunt amintite diferite reglementări existente cu privire la proiectarea și conținutul platformelor, însă accentul principal se pune pe Actul legislativ privind serviciile digitale din 2022² (Digital Services Act, DSA), care împreună cu Actul legislativ privind piețele digitale formează pachetul de legi privind serviciile digitale. Acesta are rolul de a crea un spațiu digital mai sigur, în care se respectă drepturile fundamentale și în care să existe condiții echitabile de concurență pentru întreprinderi.

Actul legislativ privind serviciile digitale urmărește să reglementeze obligațiile pe care le au serviciile digitale, care acționează ca intermediari, în rolul lor de a conecta consumatorii cu bunuri, servicii și conținut. Conform evaluării privind impactul Actului legislativ privind serviciile digitale³, acesta va asigura o funcționare corespunzătoare a pieței unice, în special furnizarea de servicii online transfrontaliere intermediare. Obiectivele DSA vizează i) menținerea unui mediu online sigur, (ii) îmbunătățirea condițiilor pentru servicii digitale transfrontaliere inovatoare, (iii) responsabilizarea utilizatorilor și protejarea drepturilor fundamentale ale acestora în mediul online și (iv) instituirea unei supravegheri eficiente a serviciilor digitale și a cooperării între autorități.

¹ Social media platforms and challenges for democracy, rule of law and fundamental rights, study, Beatriz Botero Arcila, Rachel Driffin, April 2023, European Union, disponibil la: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2023\)743400](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2023)743400)

² Regulamentul (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și al Consiliului din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale și de modificare a Directivei 2000/31/CE (Regulamentul privind serviciile digitale), Digital Services Act (DSA) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065>,

³ Rezumat al raportului de evaluare a impactului, documentul însoțitor al Propunerii de regulament privind o piață unică pentru serviciile digitale <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/72158>

În ceea ce privește impactul asupra cetățenilor UE, noile reglementări vor crea un mediu online mai sigur, în care aceștia să se exprime, să comunice și să facă cumpărături online, fiind mai puțin expuși la activități ilegale și la bunuri periculoase și asigurându-se o mai bună protecție a drepturilor fundamentale.

Studiul publicat sub egida Parlamentul European prezintă în primul capitol regulile pentru moderarea conținutului prevăzute de noile reglementări, amintind, totodată alte instrumente legislative cu și fără caracter obligatoriu, respectiv Directiva privind drepturile de autor, Regulamentul privind conținutul terorist, Directiva actualizată privind serviciile mass-media audiovizuale, precum și Codurile privind discursul instigator la ură și dezinformare.

De asemenea, se face legătura între conceptele de drepturi fundamentale, democrație și stat de drept, acestea fiind concepte și instituții interdependente. Astfel, se arată că „democrația se bazează în principal pe ideea că orice cetățean are dreptul de a participa în deciziile importante din viața obișnuită, iar instituțiile democratice stabilesc regulile și procedurile pentru această participare”. Din perspectiva abordării bazate pe drepturile omului, participarea reprezintă un element principal prin care titularii de drepturi au capacitatea de a-și revendica drepturile în fața titularilor de obligații, respectiv statul, prin instituțiile sale. În ceea ce privește statul de drept, se menționează faptul că în dezbaterile din era modernă, acest concept trebuie înțeles într-un sens mai larg, acesta presupunând nu doar obligația de a aplica legislația consecvent și predictibil, dar și un grad de respectare al drepturilor omului, având rolul principal de a servi valorilor care stau la baza sa, respectiv demnitate umană și egalitate. Autorii studiului îl menționează pe Bernard Crick, teoretician politic, pentru a atrage atenția asupra unor elemente importante cu privire la democrație respectiv reglementările generale cu privire la sistemul electoral, instituția guvernului și instituția legislativă, dar și atitudinile față de cunoștințe și diseminarea informațiilor. În acest sens, se subliniază faptul că mass media joacă un rol esențial în democrații în era rețelelor sociale, având în vedere necesitatea de consolidare a jurnalismului și de a furniza cunoștințe și informații neutre și obiective.

La nivelul UE s-a remarcat faptul că, companiile de rețele sociale presupun o serie de riscuri în ceea ce privește respectarea dreptului la liberă exprimare și distribuirea de informații fără ingerința unor autorități publice, având în vedere că acestea sporesc concentrații de putere și lipsa diversității în mass-media, facilitând răspândirea dezinformării și a discursului instigator la ură. În acest fel, au apărut reglementările menționate anterior la nivelul Uniunii Europene. Cu toate acestea, aplicarea lor trebuie realizată astfel încât să nu se

ajungă la limitări în exercitarea libertății de exprimare. În acest sens, autorii studiului menționează două cauze dezbătute la nivelul Curții Europene de Justiție, respectiv cauza *Glawischnig-Piesczek* și cauza *Polonia împotriva Parlamentului European și a Consiliului*.

Prima cauză se referă la un utilizator anonim de Facebook ce a diseminat un articol și un comentariu defăimător la adresa politicianului austriac Eva Glawischnig-Piesczek, aceasta din urmă obținând o somație împotriva Facebook, prin care compania trebuia nu doar să elimine postarea defăimătoare, dar să facă acest lucru în cazul oricărei postări similare în mod continuu. Curtea de Justiție a Uniunii Europene a opinat că o astfel de somație nu încălca interzicerea obligației generale de supraveghere, dacă acest conținut care trebuia monitorizat era definit specific și putea fi identificat automat, fără intervenție manuală. În ceea ce privește cauza Poloniei împotriva Parlamentului European și a Consiliului, Curtea a reafirmat și clarificat poziția anterioară, reținând că obligațiile legale de a monitoriza, din punct de vedere al conținutului ilegal, tot conținutul încărcat pe o platformă nu reprezintă o încălcare a interzicerii obligațiilor de monitorizare generală, atât timp cât conținutul pe care platformele trebuiau să îl caute este definit specific și poate fi identificat automat, fără a necesita analize manuale ale conținutului. Din perspectiva autorilor, această interpretare poate duce la încălcări de drepturile omului, întrucât instrumentele de filtrare automată sunt imprecise și pot bloca conținut legal, necesitând și supraveghere și analiză a datelor utilizatorului.

Un alt element luat în considerare de Actul legislativ privind serviciile digitale este reprezentat de obligațiile de diligență necesară (*en. due diligence*) cu privire la modul în care trebuie să funcționeze sistemele de moderare ale platformelor, cu scopul de a asigura eliminarea conținutului ilegal, prevenind, în același timp, cenzura excesivă. Pe de o parte, din această perspectivă, platformele trebuie să utilizeze un limbaj clar, neambiguu în politicile privind conținutul și să ia în considerare drepturile celor implicați atunci când aplică unele restricții. Actul legislativ prevede obligații diferite pentru intermediari, serviciile de găzduire, platforme online și platforme online foarte mari. În cazul acestora din urmă, DSA prevede că trebuie să furnizeze documentații și informații autorităților de reglementare pentru a facilita supravegherea, dar și să furnizeze date interne cercetătorilor agreeți de autoritățile de reglementare naționale pentru a putea verifica riscurile sistematice. Cu toate acestea, autorii studiului arată că marilor platforme le revine responsabilitatea de identificare și definire a riscurilor, ceea ce presupune inclusiv costuri ridicate, pe de o parte, dar și posibilitatea ca acestea să nu respecte integral măsurile de protejare a statului de drept și a drepturilor fundamentale. Totodată, prin noul act legislativ

se acordă un statut oficial *Codului de conduită privind combaterea discursurilor ilegale de incitare la ură în mediul online*⁴ și *Codului de bune practici privind dezinformarea*⁵, ceea ce presupune un caracter cvasi-obligatoriu al acestora, până în prezent reprezentând doar angajamente voluntare.

Autorii studiului abordează, de asemenea, problematica publicității în modul online și felul în care aceasta este îndreptată către utilizatori, având în vedere că reprezintă o parte centrală a modelului de afaceri a rețelelor de socializare. Aceasta are implicații de drepturi omului având în vedere posibilitatea de a utiliza dezinformare politică și tactici de campanie divizatorii, care duc la discriminare și încălcări ale vieții private. Actul legislativ prevede că în cazul reclamelor utilizatorii ar trebui să fie informați cu privire la cine le plătește și care sunt parametrii pentru publicitatea țintită, având în vedere cerințele privind transparența.

Referitor la fenomenul discursului de instigare la ură, autorii menționează faptul că trebuie găsit un echilibru între moderarea conținutului de acest fel și protejarea dreptului la liberă exprimare și alte drepturi fundamentale. Răspândirea discursului de instigare la ură în mediul online are consecințe nu numai asupra persoanelor sau grupurilor individuale, ci și asupra normelor sociale, întrucât se schimbă percepția cu privire la acceptarea acestui tip de retorică și se promovează diviziunea socială. De aceea, din perspectiva autorilor, este important să se înțeleagă caracteristicile acestui tip de discurs pentru a putea proteja cu adevărat persoanele care fac obiectul unor astfel de activități, având în vedere că implică, printre altele, amenințări, hărțuire și limbaj abuziv. Așadar, acest tip de conținut trebuie moderat, dar trebuie să se ia în considerare că restricțiile asupra libertății de exprimare și informare trebuie să respecte cele patru condiții prevăzute de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), respectiv: să fie prevăzute de lege, să urmărească un scop legitim, să fie necesare într-o societate democratică și să fie proporționale cu scopul urmărit. Studiul face trimitere la cauza *Delfi împotriva Estoniei* în care un site pentru știri a trebuit să plătească daune-interese pentru că a găzduit comentarii care exprimau ură și amenințări împotriva unei persoane menționate într-unul dintre articolele sale. Decizia Curții a fost criticată și este considerată problematică, pe de o parte pentru că ar putea duce la cenzură extremă și la prevederi legislative stricte privind răspunderea, dar și pentru că definiția privind discursul instigator la ură este vagă și poate fi aplicată arbitrar.

Amintim faptul că, în luna mai a acestui an, Curtea Europeană a luat o altă hotărâre într-o speță privitoare la libertatea de exprimare, care a dus la

⁴ Disponibil aici: https://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=42868

⁵ Disponibil aici: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/code-practice-disinformation>

îngrijorări din partea societății civile⁶ și în care au existat opinii divergente din partea unor judecători ai Curții, care, deși nu face parte din studiu, trebuie menționată din perspectiva efectelor pe care le produce. Astfel, în cauza *Sanchez împotriva Franței*, CEDO a decis că condamnarea unui consilier local pentru că nu a șters comentarii ofensatoare ale unor terți la o postare scrisă pe Facebook nu reprezintă o încălcare a Articolului 10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (libertatea de exprimare). În acest fel, Curtea impune o serie de obligații unor persoane importante în contextul conturilor de pe rețelele sociale. Potrivit unor opinii separate „Dacă deținătorul unui cont de Facebook ar trebui să își petreacă timpul monitorizând comentariile – oricât de numeroase ar fi acestea – ar fi dificil să folosească acest instrument ca un forum de discuții politice. Libertatea de exprimare ar avea de suferit în consecință.”⁷

Cu privire la moderarea conținutului ce cuprinde discurs instigator la ură, studiul prezintă principalele modele prin care aceasta este realizată, dar și riscurile care pot apărea în cazul moderării automate, având în vedere varietatea limbilor utilizate pe rețelele de socializare. Comentariile scrise în limba engleză sunt mai ușor de moderat automat, în schimb, în cazul limbilor mai puțin cunoscute, de exemplu, limba română, resursele sunt limitate și, astfel, se poate ajunge la situații în care un discurs care nu încalcă politica platformelor poate fi cenzurat. De asemenea, companiile care se ocupă de moderare pot avea angajați din țări cu venituri reduse, care sunt plătiți în funcție de cota de performanță, și care trebuie să vizualizeze conținut deseori violent și dăunător, neavând nici pregătirea lingvistică necesară pentru a înțelege întotdeauna limbajul instigator la ură.

În ceea ce privește dezinformarea, studiul face referire la definiția acceptată pe scară largă a dezinformării, respectiv cea înaintată de Grupul de experți la nivel înalt pentru știri false și dezinformare online al UE: „dezinformarea [...] include toate formele de informații false, inexacte sau înșelătoare concepute, prezentate și promovate pentru a provoca în mod intenționat prejudicii publice sau pentru profit”⁸. Grupul de experți a stabilit, de asemenea, un set de criterii pentru a identifica dezinformarea, menționând de asemenea și informarea eronată (en: *misinformation*) care se răspândește fără intenția de a

⁶ <https://www.article19.org/resources/european-court-of-human-rights-dangerous-decision-for-free-speech-online/>

⁷ Hotărârea *Sanchez împotriva Franței*, Opinia separată a judecătorilor Wojtyczek și Zünd, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-224928%22%5D%7D>

⁸ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>

cauza vătămări sau pentru a produce profit, spre deosebire de dezinformare. Autorii studiului remarcă faptul că unele platforme, precum Tik Tok, amplifică dezinformarea și informarea eronată, ținând cont de viteza cu care se propagă informația. De asemenea, se arată faptul că dezinformarea poate duce la declinul încrederii în mass media, la creșterea autoritarismului și a polarizării politice. În plus, sunt examinate și efectele evoluțiilor tehnologice asupra conținutului de acest tip prin utilizarea inteligenței artificiale atât pentru a crea mesaje text, cât și videoclipuri convingătoare.

În ceea ce privește impactul asupra drepturilor fundamentale, studiul arată că nivelul ridicat al dezinformării în mediul online contribuie la unele probleme secundare ale democrației și statului de drept, exacerbându-le în același timp, cum ar fi prin scăderea încrederii în instituții politice și mass-media, astfel încât este mai greu ca politicienii și alte persoane publice să fie trase la răspundere pentru acțiunile lor.

Se abordează, de asemenea, obligațiile platformelor de rețele sociale în moderarea și verificarea conținutului de acest tip, dar și existența unor parteneriate pentru verificarea informațiilor (en. *fact checking*). În același timp, se evidențiază că noul Act legislativ prevede obligații clare pentru ștergerea acestui tip de conținut, însă, este necesar ca definirea acestui conținut să se facă prin legislația națională. Așadar, legislația națională în materie ar trebui să prevadă că atât autoritățile de aplicare a legii, cât și orice persoană sau entitate să poate transmite notificări platformelor cu privire la conținutul considerat ilegal.

Referitor la pluralismul mass-media, se arată că prin prisma evoluției internetului și a utilizării crescânde a rețelelor de socializare acesta a suferit modificări. Deși acestea contribuie la diseminarea de știri, trebuie avută în vedere și calitatea acestora. Studiul face trimitere și la un Eurobarometru recent⁹ care arată principalele canale de informare ale publicului și care este gradul lor de încredere în acestea¹⁰. În același timp, se discută și despre finanțarea companiilor de mass-media și lipsa transparenței în industria publicitară, care reprezintă una dintre principalele surse de venit ale acestor companii. Autorii studiului dezbat, totodată, reducerea jurnalismului de investigație, din perspectiva necesității de producere de conținut viral în contextul rețelelor de socializare, ceea ce reprezintă o limitare a actului jurnalistic, precum și faptul că se observă diminuarea surselor de mass-media, puterea revenind publicațiilor cunoscute și mai puțin surselor locale.

⁹ Disponibil la adresa <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>

¹⁰ Rezultatele privind România pot fi consultate aici: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=82817>

În final, se fac o serie de recomandări cu privire la cele trei arii analizate în cadrul lucrării care privesc, printre altele: punerea în aplicare a Actului legislativ privind serviciile digitale, elaborarea unui nou cod de conduită privind discursul instigator la ură, reforme legislative cu privire la moderatori, dar și măsuri de prevenție împotriva cenzurii, acordarea de subvenții mass-mediei independente și programe de alfabetizare mass media. Pentru realizarea studiului, autorii au realizat o cercetare cuprinzătoare a multor publicații existente în domeniu și a legislației existente și în curs de adoptare de la nivelul Uniunii Europene, precum și a unor cauze ale Curții Europene a Drepturilor Omului.